

From the history of money circulation on the territory of present Ukraine

З історії грошового обігу на землях сучасної України

Konstantin Khromov (Kyiv)

Костянтин Хромов (Київ)

Коротко рассказывается об особенностях денежного обращения на землях современной Украины в античные и средневековые времена.

Es wird kurz über die Besonderheiten des Geldumlaufs auf dem Gebiet der heutigen Ukraine in der Antikzeit und im Mittelalter behandelt.

The First coins the tribes of the ancient Slavs got to know were of Greek origin. The treasures and single coins are found in the Northern coasts of the Black and Azov Seas. The archeological relics of this region take an important place at the history of the world. The important centre of the Greek colonization was formed here in VII - V centuries B. C. and played host role to some waves of migrants from the continental and island parts of Asia Minor. The ancient cities-states founded on the territory of the present Ukraine were the first to start minting or casting coins in this region. From the beginning of VI century B. C. the money were coined by Olbia (near the present city of Nikolayev), Pantikapaum (Kerch'), then, Syndska Gavan' and Phanagoria (in Taman'), Nimphey (by Kerch'), Feodosia, military and political union of the Bosporus cities: Apolonia, Chersonesos (Sevastopol'), Kerkinikida (Evpatoria), Tyra (Belgorod-Dnestrovskiy), Nikony (Roxolany vil., Odessa region). However, these money was not widely spread besides the lands of these cities, thus, there are almost no such finds outside the above mentioned territories.

The silver Denaries of the Roman Empire became better-known. The finds of single specimens and whole treasuries of the Roman coins of I - III centuries A. D. are rather numerous in Ukraine. Their inflow became appreciable under the Emperor Trajan and

Атіка. Місто Афіни. Тетрадрахма, срібло. V ст. до н.е.

Македонія. Філіп II (359-336 р.р. до н.е.). Статер, золото.

Пантікапей. Обол, мідь. III ст. до н.е.

Перші монети, з якими познайомились племена стародавніх слов'ян, були грецькі монети, скарби та поодинокі знахідки яких зустрічаються на Північному узбережжі Чорного та Азовського морів. Археологічні пам'ятники цього регіону займають важливе місце в історії стародавнього світу. В VII - V сторіччях до Р. Х. тут утворився важливий вузол давньогрецької колонізації, що прийняв кілька хвиль переселенців з материкової та острівної частини Малої Азії. Античні міста-держави, засновані на території сучасної України, почали першими карбувати або відливати монети в цьому регіоні. Починаючи з IV сторіччя до Р. Х. монети випускають: Ольвія (біля сучасного Миколаєва), Пантікапей (Керч), а потім Синдська Гавань і Фанагорія (на Тамані), Німфей (біля Керчі), Феодосія, військово-політичне об'єднання боспорських міст Аполонія, Херсонес (Севастополь), Керкінікіда (Євпаторія), Тіра (Белгород-Дністровський), Ніконій (с. Роксолани Одеської обл.). Але великого поширення за межами підвласних цим містам земель ці гроші не знайшли, тому за їх межами знахідок майже немає.

Більш відомими стали срібні денарії Римської імперії. Знахідки окремих екземплярів і цілих скарбів римських монет I - III ст. досить численні в Україні. Приплив їх став

increased under Antonius Pius and Commodus but considerably reduced under Septimus Severus at the beginning of III century. This reduction and, later on, discontinuance of Roman Denaries getting to the Eastern Europe was caused by their quality deterioration in the period of political and economic crisis of the Roman state in III century and the Goth invasion in the Northern Black Sea Region (30 - 40 years of III c.) that broke off the main Roman's relations with the Eastern Europe and destroyed the Greek settlements on the Black Sea coasts. At the close of III and in IV centuries the inhabitants of Ukrainian lands used small quantity of gold and copper coins of the Eastern Roman Empire, and the tribes lived on the territories of former Bosphorus Kingdom made use of cast and minted imitations of the last Bosphorus coins.

The Byzantine coins of V - VII cc. and Sasanides drachmas of V - VII cc. are found very seldom in the Ukrainian treasures and single finds, thus they were not of great importance in the money circulation on Ukrainian territories. The only exception was Chersonesos (medieval Cherson, Korsun') where coins were minted and cast without great intervals until the X century.

The real money circulation on the territory of present Ukraine began in the VIII c. when the Arabic silver dirchemas were widely spread. The most intensive import of dirchemas was in the middle of X century. Later on it was reduced and almost ceased at the close of X c. It was caused by some circumstances, the most important of them is the deterioration of coins because the silver deposits were depleted in the states of Arabic caliphate.

Besides the Arabic dirchemas the Byzantine coins took part, but not considerable, in the money circulation as well as the Western European denaries passed on the territories of the North-Western Rus.

First Russian coins were minted at the close of X - beginning of XI c. in times of reigning Volodymyr Svyatoslavovich, Yaroslav Mudry («Wise») and Svyatopolk Okoyannyi («Damned»). The Byzantine coins served as an example for them. The small number of ancient Russian coins found is the evidence of their incidental minting, hence, they could not substitute the Arabic coins in circulation. In spite of this fact, the issue of its own money was the declaration of sovereignty in its way of the Old Russian state.

The period from XI till the close of XIV cc. came in the history of money circulation as the «coinless». Arabic and other coins gradually vanished

Римська імперія. Тіберіус (14-37 pp.). Ауреус, золото.

Римська імперія. Антоній Пій (138-161 pp.). Ауреус, золото.

Візантія. Теодорус II (408-450 pp.). Солід, золото.

Сасаніди. Яздгард III (632-651 pp.). Драхма, срібло.

Київська Русь. Володимир Великий (980 -1015 pp.). Срібник, срібло.

помітним вже за імператора Трояна, посилювся за Антонія Пія і Комода, але значно скоротився за Септімія Севера на початку III ст. Причиною скорочення, а далі і припинення надходжень римських денаріїв у Східну Європу було погіршення їх якості в період політичної та економічної кризи Римської держави в III ст, а також вторгнення готів у Північне Причорномор'я (30 - 40 pp. III ст.), яке перервало основні зв'язки римлян з Східною Європою і зруйнувало грецькі колонії на узбережжі Чорного моря. В кінці III і в IV столітті населення українських земель у невеликому обсязі користувалось золотими та мідними монетами Східної Римської імперії, а племена, розташовані на території колишнього Боспорського царства, користувалися литими та карбованими імітаціями останніх боспорських монет.

Дуже рідко в українських скарбах та поодиноких знахідках зустрічаються візантійські монети V - VII ст. та сасанідські драхми VI - VII ст., проте вони не відігравали помітної ролі в грошовому обігу українських земель. Виняток становить лише Херсонес (середньовічний Херсон, Корсунь, в якому без великих перерв карбуються та відливаються монети до X ст.).

Справжній грошовий обіг на території сучасної України розпочався у VIII ст., коли набули масового розповсюдження арабські срібні дірхеми. Найбільш інтенсивний ввіз дірхемів припадає на середину X ст. Пізніше він скоротився, а наприкінці X ст. майже припинився.

Поряд з арабськими дірхемами в грошовому обігу брали участь, хоч і в незначних розмірах, візантійські монети, а на землях Північно-Західної Русі були в обігу також західноєвропейські срібні денарії.

Перші руські монети карбувалися наприкінці X - початку XI ст. за часів князівства Володимира Святославича, Ярослава Мудрого і Святополка Окаянного. Зразком для них були візантійські монети. Малочисленність знайдених давньоруських монет свідчить про те, що карбування їх було епізодичним і, таким чином, вони не могли замінити в обігу арабські монети. Незважаючи на це, випуск власної монети був своєрідним проголошенням суверенності давньоруської держави.

Період з XI до XIV ст. увійшов до історії грошового обігу на Русі як «безмонетний». Арабські та інші монети поступово зникли з обігу. Єдиним на Русі засобом платежу і на-

from the circulation. The only means of payment and savings in Rus became grivnas. They were of fixed weight and shape. The Kiev's grivnas, hexagonal-shaped and weighing approximately 140-150 g, were the most popular on the South-Western territories from XI till 40ies of XIII cc. From the middle of XIII till the end of XIV cc. they were replaced by the Novgorod's grivnas, long bars weighing approximately 200 g. The grivna of Chernigov was the mean between these two types. It looked like the Kiev's one but with flattened ends and weighed like the grivna of Novgorod. There were also the Tatar boat-shaped grivnas, which are more seldom found in Ukrainian treasuries. These bars-grivnas were of too high value that is why they were replaced in everyday payments with certain standardized goods served as money, like: necklaces or beads, shells etc. which are also found in the treasures of that time.

In XIV century side by side with the grivnas there were appearing of other coins in the cash market of the South-Western Russian lands: Prague's groszes, dirchemas of the Golden Horde, Lithuanian denaries, coins of Polish and local minting. In the Crimea the Tatar-Mongolian khans minted silver and copper money. The Prague's groszes were started by minting in Czechia between XIII - XIV cc., and owing to its high quality and large size they predominated in Ukrainian money circulation for several centuries. Besides them the Ukrainian inhabitants used the coins of local minting as well. At the beginning of 50ies years of XIV c. the local coining of their own silver money was started in Lviv that lasted till 1414. At the close of XIV c. the quality of the Lviv's coins deteriorated and their value got equivalent to the Polish half-groszes, which became wider spread in the West of Ukrainian from that time.

On the territory of Kiev and Chernigov regions the coins of Volodymyr Olgerdovich, reigning in Kiev in 1362 - 1394, were spread to certain extent. These coins are notable for their appearance and metrology and have no analogs among the coins of that time.

In XIV - beginning XV cc. the Tatar silver dirchemas and copper pulas were of great importance in the money circulation on Ukrainian territories. In the South of Ukraine, in Crimea from XIV till XVIII cc. the coins of the Crimean khans of the Gyrey Dynasty as well as Genuezian-Crimean coins minted in Kafa (Feodosiya) were spread out.

The best-known Lithuanian denaries were the coins with the spear and the Lithuanian arms «columna» depict-

Київська Русь.
Гривна, срібло. XII ст.

Великобританія. Бургред
(852-874 pp.). Денарій, срібло.

Польща. Владислав IV
(1632-1648 pp.). Талер, срібло.

Московія. Владислав IV
(1610-1611 pp.). Копійка, срібло.

громадження стала гривня. Вона мала певну вагу і форму. Найбільш поширеними на південно-західних землях з XI до 40-х років XIII ст. були київські гривні, які мали шестикутну форму і вагу приблизно 140-150 г. Від середини XIII до кінця XIV ст. вони були замінені новгородськими гривнями - довгими брусками, що важили приблизно 200 г. Проміжне місце між цими двома типами займали чернігівські гривні. Їх форма з розплющеними кінцями близька до київських, але вага майже така, як у новгородських. Рідше в українських скарбах зустрічаються ладдеподібні (у формі коритця) татарські гривні. Зливи-гривні мали занадто велику цінність, тому у повсякденних дрібних платежах замість монети виступали якісь стандартизовані товаро-гроші: намистини, шиферні пряслиця і раковини каури, які також зустрічаємо в скарбах того часу.

В XIV ст. у подальшому обігу злиткових гривень на грошовому ринку південно-західних руських земель з'являються монети: празькі гроші, золотоординські дірхеми, литовські денарії, польські та місцевого карбування монети. У Криму татаро-монгольські хани карбують срібну та мідну монету.

Празькі гроші почали карбуватися в Чехії на рубежі XIII - XIV ст. і завдяки великому розміру і добрій якості вони посіли панівне місце в грошовому обігу України на кілька століть. Крім празьких грошей, населення українських земель вживало також монети місцевого карбування. На початку 50-х років XIV ст. у Львові почався випуск власних срібних монет, який тривав до 1414 р. Наприкінці XIV ст. якість львівських монет погіршилась і вони зрівнялися з польськими півгрошами, які від того часу стали більш поширеними на західноукраїнських землях.

На території Київщини і Чернігівщини деякого розповсюдження набули монети Володимир Олгердовича, який князував у Києві в 1362 - 1394 pp. Вони цікаві тим, що їх метрологія і зовнішній вигляд не мають аналогій серед тогочасних монет.

Значне місце у грошовому обігу українських земель у XIV - на початку XV ст. займали татарські срібні дірхеми та мідні пули. На півдні України, в Криму з XIV до XVIII ст. були поширені монети кримських ханів з династії Гиревів, а також генуезько-кримські монети, які карбувалися в місті Кафа (Феодосія).

Найбільш відомими литовськими денаріями були карбовані в 1384

ed in 1384 - 1388 in Lutsk by the prince Vitovt. They were spread in Volyn', Galychyna, Podillia, Kiev and Pereyaslav regions.

In XVI c. the half-groszes of Wladislaw Jagello (1386 - 1434) and Casimir Jagellonchik (1447 - 1492) are rather widely used. There are Hungarian, Venetian, Byzantian, Moldovian and Turkish coins found in the treasuries of that time. They were not of great importance in cash handling.

In XVI c. a number of coins passed in the Ukrainian market somewhat changed. The Tatar, Buzantian and locally minted coins vanished. Untill the joining of Ukraine to Russia the money circulation in Ukraine was the same as in Poland and Lithuania and since 1569 - as in Rzech Pospolita, where side by side with the money of these states almost all the known coins of Western European market passed. In the regions of Kharkov and Chernigov the Russian silver dengas and kopeykas began to appear.

After the annexation the Russian silver coins were widely spread out and got even to the territories of Galychyna. The Russian copper coins were found only in Kiev region. On the most of Ukrainian territories, which been allotted to the Russian Empire after the second and third divisions of Rzech Pospolita, the Russian monetary system was established.

**Крим, м. Кафа (Феодосія)
Аспер, срібло. XV ст.**

**Росія. Петро I
(1682-1725 рр.).
Копійка, мідь.**

- 1388 рр. у Луцьку князем Вітовтом монети з зображенням списа і литовського герба «колюмни». Територія їх розповсюдження охоплює Волинь, Галичину, Поділля, Київщину і Переяславщину.

В XV ст. поширення дістають півгроші Владислава Ягайла (1386 - 1434) і Казимира Ягеллончика (1447 - 1492). У скарбах цього часу зустрічаються також угорські, венеціанські, візантійські, молдавські та турецькі монети, які не відігравали помітної ролі в грошових операціях.

В XVI ст. набір монет, що обслуговував український ринок, дещо змінився. Зникають візантійські, татарські і монети місцевого карбування. До часів приєднання України до Росії грошовий обіг на Україні в повній мірі відповідає грошовому обігу Польщі і Литви, а з 1569 р. - Речі Посполитої, де поряд з монетами цих держав в обігу були майже всі монети, відомі на західноєвропейському ринку. На Харківщині і Чернігівщині починають з'являтися срібні російські денги та копійки.

Після приєднання російські срібні монети набувають широкого розповсюдження і доходять навіть до галицьких ринків. Мідні російські монети зустрічаються лише на Київщині. На більшості українських земель, які після другого і третього поділів Речі Посполитої ввійшли до складу Російської імперії, запанувала російська монетна система.